

Ανοίγω εδώ το θέμα που στριφογυρίζει σε πολλά από τα θέματα που συζητάμε.

Η θετικιστική άποψη για τη σχέση επιστήμης και φιλοσοφίας μπορεί να περιγραφεί συνοπτικά ως εξής:

Κάθε φορά που αναπτύχθηκε και ωρίμασε κάποιος επιστημονικός κλάδος, στο τέλος αποκόπηκε από τη φιλοσοφία. Από τη στιγμή που ο εν λόγω κλάδος αρχίζει να οριοθετείται μεθοδολογικά και να μελετάται με προεξάρχον στοιχείο τη διασύνδεση θεωρίας και παρατηρησιακών δεδομένων.

Επίσης, ο Engels υποστήριζε πως η φιλοσοφία ήταν για τον καιρό εκείνο που δεν υπήρχαν επιστήμες και ότι σιγά-σιγά, καθώς αναπτύσσονται και ωριμάζουν οι επιστήμες, τελικά από τη φιλοσοφία θα μείνει μόνο η λογική και η διαλεκτική.

Προτού ανοίξουμε τη συζήτηση πάνω στη σχέση επιστήμης και φιλοσοφίας, θα ήθελα να παραθέσω ένα απόσπασμα από μια συνέντευξη του **Κορνήλιου Καστοριάδη**, σχετικά με αυτό το ζήτημα.

"Νομίζω ότι αυτή η άποψη είναι τελείως εσφαλμένη, από μια άποψη που θα προσπαθήσω να σας εκθέσω.

Πρώτα-πρώτα, έχουμε την ταυτόχρονη γέννηση της φιλοσοφίας και της επιστήμης στην αρχαία Ελλάδα, γεγονός από τη μια μεριά τυχαίο, και από την άλλη μεριά φυσιολογικό. Είναι φυσιολογικό διότι η φιλοσοφία γεννήθηκε ως πρώτη έκφραση της προσπάθειας του ανθρώπου για αυτονομία, για ελευθερία της σκέψης και συνεπώς για απόσπασμα από τις παραδοσιακές παραστάσεις, ιδίως τις μυθικές.(...)Από την άλλη μεριά, το γεγονός είναι τυχαίο διότι το πραγματικό έργο της φιλοσοφίας δεν είναι η εξήγηση των επιμέρους φαινομένων. Συνεπώς ο πρώτος λόγος για αυτή τη συμφυία φιλοσοφίας και επιστήμης είναι η ταυτόχρονη γέννησή τους ενώ ο δεύτερος λόγος ήταν η ακατάσχετη τάση της παραδοσιακής φιλοσοφίας προς ενοποίηση. Υπήρχε λοιπόν η προσπάθεια υπαγωγής των φυσικών φαινομένων σε γενικότερες αρχές, υπερφυσικές ή μεταφυσικές, όχι απλώς φυσικές, και συγχρόνως η τάση προς ενοποίηση η οποία διείπε την παραδοσιακή φιλοσοφία και απαιτούσε να υπαχθεί το σύνολο των φαινομένων στη φιλοσοφική ερμηνεία.

Βεβαίως, αυτό δεν είναι απόλυτο. Διότι πρώτα-πρώτα, αν μελετήσετε επί παραδείγματι τον Αριστοτέλη, θα διαπιστώσετε ότι τα περί φυσικής έργα του είναι διακεκριμένα από τα φιλοσοφικά. Στο έργο του Περί Ψυχής ανακινεί το ζήτημα εάν ο λόγος περί ψυχής είναι θεωρία φυσικής ή φιλοσοφίας. Από τον Kant όμως και μετά, υπάρχει αρκετά σαφής διαχωρισμός της επιστήμης από τη φιλοσοφία. Αυτή είναι η κληρονομημένη στάση, η οποία βεβαίως επιδέχεται κριτική και πρέπει κατά τη γνώμη μου να απορριφθεί, βάσει μιας φιλοσοφικής διαπίστωσης.

Η κρίσιμη φιλοσοφική διαπίστωση είναι ότι το ον δεν είναι ενιαίο, δηλαδή ότι είναι στιβαδωτό ή στρωματοποιημένο, και στην καθεμία από τις στιβάδες του συγκροτείται από ιδιαίτερες μορφές, οι οποίες συνεπώς διέπονται και από ιδιαίτερους νόμους, στο μέτρο που υπάρχουν νόμοι, και αυτές οι ιδιαίτερες μορφές κάθε στιβάδας του όντος δεν μπορούν ούτε να συναχθούν από πρώτες αρχές ούτε να κατασκευαστούν λογικά οι μεν από τις δε. Αυτό συνδέεται με την κεντρική ιδέα της δικής μου φιλοσοφίας, με το ότι δηλαδή το ον είναι δημιουργία και μάλιστα δημιουργία μορφών. Δημιουργία μορφών σημαίνει όχι απλώς παραγωγή της μιας μορφής από την άλλη, αλλά ανάδυση νέων μορφών. Αυτό το βλέπουμε κατ' εξοχήν στην ανθρώπινη ιστορία, αλλά και στην ίδια τη φύση, αν, λόγου χάρη, κοιτάξουμε το χτυπητό παράδειγμα της κλιμάκωσης που υπάρχει ανάμεσα στα φυσικά φαινόμενα και στα βιολογικά ή, ακολούθως, ανάμεσα στα βιολογικά και στα ψυχικά και

κοινωνικοιστορικά.

Για να βάλουμε τα πράγματα στη θέση τους, πρέπει να σκεφτούμε ότι υπάρχουν τουλάχιστον τρεις στάσεις της σκέψης. Η πρώτη στάση είναι η εξήγηση. Αυτή είναι η στάση της φυσικής, και κατά ένα μέρος της βιολογίας. Εξήγηση σημαίνει να αναγάγουμε ένα φαινόμενο στις αιτίες του και σε γενικούς νόμους, σύμφωνα με τους οποίους η εμφάνιση ενός συγκεκριμένου φαινομένου οφείλεται σε μια συγκεκριμένη αιτία. (...) Υπάρχει μια δεύτερη στάση, η οποία είναι η κατανόηση. Η κατανόηση αφορά στον ανθρώπινο χώρο και πηγάζει από το γεγονός ότι η ανθρώπινη ιστορία και η ανθρώπινη ζωή είναι δημιουργία νοημάτων και σημασιών. Δεν έχει νόημα να εξηγήσουμε την παραγωγή των εν λόγω νοημάτων και σημασιών. Μπορούμε απλώς να εξετάσουμε τους αναγκαίους, αλλά ποτέ ικανούς, όρους για τη δημιουργία τους, αφού το βασικό ερώτημα που τίθεται είναι αυτό της κατανόησής τους. (...) Τι γυρεύουμε όταν μελετάμε την ιστορία της αρχαίας Ελλάδας; Θέλουμε να μάθουμε πόσο χρονών ήταν ο Θεμιστοκλής όταν πέθανε; Όχι. Θέλουμε να μάθουμε ποιες ήταν οι σημασίες, τα νοήματα τα οποία δημιούργησε η αθηναϊκή δημοκρατία (...).

Η διάκριση εξήγησης και κατανόησης πρέπει να παραμείνει αυστηρή, παρότι τώρα τελευταία έχουν διατυπωθεί και απόψεις οι οποίες λένε ότι αυτή η διάκριση είναι παρατραβηγμένη, ότι πρέπει να καταλάβουμε πώς και η φυσική προσπαθεί να κατανοήσει τον κόσμο κλπ. Κατανόηση δε μπορεί να υπάρξει σύμφωνα με όσα είπαμε, παρά μόνο από τη στιγμή κατά την οποία υπάρχει ήδη διαμορφωμένο και, αν μπορώ να το πω, κατατεθειμένο ή αποτεθειμένο κάπου, ένα νόημα, μια σημασία. Το να λέμε ότι μπορούμε να κατανοήσουμε τον κόσμο συνεπάγεται σαν υπόρρητο αίτημα το ότι ο κόσμος έχει νόημα ή σημασία. Ο κόσμος όμως δεν έχει παρά μόνο επιμέρους αλληλουχίες, οιονεί νοηματικές, δηλαδή το σύνολο του κόσμου δεν έχει κανένα νόημα, δεν έχει καμία σημασία, όπως δεν έχει νόημα ή σημασία η ανθρώπινη ιστορία, ως τέτοια. Η ανθρώπινη ιστορία είναι ο χώρος μέσα στον οποίο δημιουργούνται τα νοήματα και οι σημασίες.(...)

Τέλος, η τρίτη στάση είναι αυτό που ονομάζω διαύγαση, που αποτελεί το έργο της φιλοσοφίας, το οποίο δε συνιστάται απλώς στην κατανόηση. Το αντικείμενο της διαύγασης είναι το σύνολο της ανθρώπινης πείρας, δηλαδή η σκέψη επί παντός του σκεπτού. Είναι η σκέψη που προσπαθεί να διαυγάσει ακόμα και την κατανόηση, ακόμα και την εξήγηση. Διότι προσπαθούμε να διαυγάσουμε την εξήγηση, όταν λόγου χάρη, προσπαθούμε να καταλάβουμε τι σημαίνει αιτιότητα, τι σημαίνει φυσικός νόμος και με ποιες προϋποθέσεις μπορούμε να μιλάμε για αιτιότητα και για φυσικό νόμο. Επίσης, προσπαθούμε να διαυγάσουμε την κατανόηση όταν θέλουμε να καταλάβουμε τι εννοούμε όταν ισχυριζόμαστε ότι κατανοούμε τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό. Και οι δύο προηγούμενες δραστηριότητες, δηλαδή και η εξήγηση και η κατανόηση, έχουν όρους ή προϋποθέσεις που αφορούν τη φιλοσοφία. Από τη μια μεριά όρους οι οποίοι αφορούν το υποκείμενο που εξηγεί, που κατανοεί, δηλαδή το φυσικό επιστήμονα ή τον ιστορικό επιστήμονα ή τον κοινωνιολόγο και, από την άλλη μεριά, το αντικείμενο, δηλαδή τον τύπο του φυσικού όντος και τον τύπο του ανθρώπινου όντος ο οποίος προϋποτίθεται μέσα σ' αυτές τις εργασίες.(...) Η διαύγαση είναι η δημιουργία φιλοσοφικών σημασιών που μας επιτρέπουν να σκεφτούμε το ον και τα όντα στη σύνδεσή τους και στη σχέση τους με την εμπειρία μας. Εμπειρία όχι με την έννοια της εμπειρικής παρατήρησης, αλλά συνολική εμπειρία, δηλαδή εμπειρία του φυσικού κόσμου, του κοινωνικού κόσμου, του έρωτα, της τέχνης κλπ. Έτσι, η φιλοσοφία προσπαθεί να δημιουργήσει σημασίες οι οποίες να διαυγάζουν την τέχνη ή την πολιτική, όπως και την επιστημονική δραστηριότητα."

Εντάξει, πολύ ωραία: ο Καστοριάδης προσφέρει εδώ μια κομψή ταξινόμηση των επιστημών τέτοια μάλιστα που να δικαιώνει το φιλοσοφικό λόγο. Η φιλοσοφία εκλαμβάνεται λίγο πολύ σαν μια θεωρία ή συστηματοποίηση των αρχών των επιμέρους θεωριών, αυτό που ονομάζουν μετα-θεωρία. Στη σύγχρονη επιστημολογία αυτή η μετα-θεωρία αρθρώνεται σαν αντιπαράθεση μεταξύ μεθοδολογιών των διάφορων σχολών. Συγκρίνονται λοιπόν οι μεθοδολογικές αρχές και τα πορίσματα στα οποία διαμέσου της εμπειρικής έρευνας αυτές οδηγούν, με γνώμονα πάντα να ικανοποιούνται τα κριτήρια της λογικής. Βασικά, αν θέλουμε να το δούμε με όρους αλλαγής, είναι – όπως λέγεται και στις εισαγωγές των εγχειριδίων φιλοσοφίας – το πέρασμα από την Οντολογία (ανεύρεση των αρχών του Είναι) στη Φιλοσοφία της Επιστήμης.

Βέβαια, ο Καστοριάδης, εισάγοντας με τον όρο «διάυγαση» –που, να πω την αλήθεια, δεν τον κατανοώ σε όλη του τη σημασία– προσδίδει στη φιλοσοφία ένα αίτημα ή καθήκον να παράξει μια γνώση απομυθοποίησης των ίδιων των όρων της επιστήμης. Όπως το καταλαβαίνω, είναι ένα αίτημα να γίνει γνωστό το ίδιο το κοινωνικοιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο συμβαίνουν τα ανθρώπινα γεγονότα, μέσα στα οποία συγκαταλέγεται και η ίδια η επιστήμη και η φιλοσοφία. Επίσης όσο μπορώ να καταλάβω, με βοήθεια και από την κάποια επαφή και με άλλα κείμενά του, αυτό το αίτημα δύναται να πραγματοποιηθεί στην πολιτική σφαίρα μιας δημοκρατικής κοινωνίας. Όπως έχει πει αλλού, η διαφορά των νεώτερων κοινωνιών από τις προηγούμενες είναι ακριβώς το ότι φτιάχνουν τους θεσμούς τους έχοντας επίγνωση και συνείδηση ότι συνιστούν [οι θεσμοί] ανθρώπινα κατασκευάσματα. Σε κάθε κοινωνία ήσαν τέτοια, αλλά μόνο στη δύση (στον «ελληνοδυτικό πολιτισμό» όπως λέει ο ίδιος) υπάρχει μια τέτοια αυτό-συνείδηση του ανθρώπου ως δημιουργού της ίδιας του της ζωής. Μάλλον εδώ πηγαιίνει και η διάυγαση, ότι δηλ. δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ποτέ αυτό το δεδομένο και να αποδίδουμε στον κόσμο μεταφυσικές ιδιότητες, τη στιγμή που το καθοριστικότερο σημείο του είναι η ανθρώπινη δημιουργία και παρέμβαση. Ίσως, εδώ, υπάρχουν και καταβολές από Νίτσε όταν αυτός λέει για «λήθη» κλπ.

Όλα αυτά καλά, αλλά νομίζω ότι ο Καστοριάδης, τουλάχιστον εδώ, κρατά μια πολύ μετριοπαθή στάση προσπαθώντας να συγκεράσει όλες τις αντιθέσεις με μαξιλαράκι μια εξιδανικευμένη δημοκρατία και μια επίσης εξιδανικευμένη φιλοσοφία. Με λίγα λόγια, λέει πως πρέπει να είναι τα πράγματα (και η σχέση επιστημών-φιλοσοφίας και φιλοσοφία-πολιτικής πρακτικής) και όχι πως πραγματικά είναι. Θα είχε ενδιαφέρον να δούμε ένα άρθρο του –που νομίζω έχει ο spinnet– σχετικά με την «τεχνο-επιστήμη», όπου είναι πολύ πιο κριτικός.